

Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

COĞRAFYA DERGİSİ

Sayı 29 Sayfa 120-144 İstanbul, 2014

Basılı Nüsha ISSN No: 1302-7212

Elektronik Nüsha ISSN No: 1305-5173

CİHANNÜMA'DAN YANSIYANLAR: BİR DOKÜMAN ANALİZİ

Reflections Of Cihannüma: A Document Analysis

Yrd. Doç. Dr. Nazan KARAKAŞ ÖZÜR

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

nkozur@hotmail.com

Alındığı tarih:20.08.2014 Kabul tarihi: 27.12.2014

Özet

Katip Çelebi, Osmanlı'nın modernleşme dönemi içinde önemli bir yere sahiptir. Eserleri hakkında yapılan bibliyografik çalışmalar eserlerinin yerli ve yabancı bilim çevreleri tarafından merak ve ilgi ile incelendiğini göstermektedir.

Bu çalışma, Katip Çelebi'nin coğrafya alanında verdiği eseri Cihannüma ile ilgilidir. Şimdiye kadar Cihannüma'nın hangi yönleri ile bilimsel çalışmalara konu olduğu sorusu temel çıkış noktası olmuştur. Bunun için, Yılmaz (2011) ve Ağaoğlu (2013) tarafından hazırlanan iki ayrı bibliyografya eseri taranarak Cihannüma ile ilgili 99 esere ulaşılmıştır. Bu eserler, nitel bir çalışma ile doküman incelemesi yöntemi kullanarak analiz edilmiştir. Burada amaç kimler, hangi amaçla, nasıl Cihannümayı incelemişler belirlemektir. Tespit edilen bu ölçütlere göre taranan eserlerden elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Buna göre, Cihannüma en çok tarih alanında çalışanlar tarafından kaleme alınmış ve toplamda en fazla üretilen eser türü makale olmuştur. Cihannüma ile ilgili ansiklopedi maddesi, kitap bölümü ve kitap sayısı makale ile kıyaslandığında yetersiz kalmıştır. Cihannüma çalışmaları, tıpkı Katip Çelebi ile ilgili diğer çalışmalarda olduğu gibi daha çok ölüm ve doğum yıldönümlerinde yoğunlaşmıştır. Bu konu üzerinde uzmanlaşmaya ve çalışmalarını Katip Çelebi'ye odaklamaya eğilim gösteren araştırmacılara ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Coğrafya tarihi açısından son derece önemli bir kişi olan Katip Çelebi ve onun bu alanda verdiği eseri Cihannüma, Osmanlı Coğrafya Tarihinde, Klasik Dönemden, Modern Döneme geçişi başlatmıştır. Bu nedenle coğrafya tarihi çalışmalarında gözden kaçırılmayacak, üzerinde daha ayrıntılı olarak durulması gereken bir eser olarak düşünülmelidir.

Anahtar kelimeler: Cihannüma, Katip Çelebi, Modernleşme, Coğrafya Tarihi

Abstract

Katip Çelebi has an important role in Ottoman modernisation period. The bibliographic works about in his writing show that his writings were studied with great interest from local and foreign science environment. This paper deal with Cihannüma which is Katip Çelebi's work about geography. Primary question is which aspects of Cihannüma was studied in scientific woks up to now. Therefore, two bibliography works are used which is prepared by Yılmaz (2011) and Ağaoğlu (2013) and I reached about 99 works. This works are analysed with document analysis method and qualitative works. The aim of this study determine that who, which purpose and how they study Cihannüma. We found that, Cihannüma is studied by the historians at most and the most writing works are article. When we compare the number of the encyclopedia article, the book tittle and the articles, the number of the boks are insufficient according as article. Works of Cihannüma concentrate on birth and death anniversary. It is seen that we need to the researcher who study about Katip Çelebi.

Katip Çelebi, who is very important in term of the history of geography, begin passing from classical period to the modern period in Ottoman Geography's History. So we think that there must be more worked about Cihannüma for the history of Geography.

Keywords: *Cihannüma, Katip Çelebi, Modernisation, History Of Geography.*

GİRİŞ

Geçmişten bu güne gelen bilgilerin en önemli aktarma aracı olan kitaplar yazıldıkları dönemden daha sonra, çok fazla değer kazanabilirler. Örneğin, Heredot'un kitabı ilkçağ konusunda verdiği bilgilerle, tartışmasız bugünün bilim dünyası için ana başvuru kaynağıdır. Batlamyus'un kitaplarını Arapça'ya çeviren Araplar, aynı zamanda yazdıkları zeyller¹ ile bu kıymetli eserlere daha da değer katmışlardır. İbn Haldun, Mukaddime'sini yazarken yüzlerce yıl sonra da tekrar tekrar okunacağını düşünmüş müdür bilinmez. Hatta Katip Çelebi, nev'i şahsına münhasır olan çalışma aşkı ile topladığı eserler ve yazdığı kitaplarıyla günümüz dünyasında da önemli bir yer teşkil etmeyi planlamamıştır belki. Ancak bugün, bilim tarihi yolculuğunda, burada sadece çok azından örnek verilen kişilerin eserleri, karanlıkta ilerlemeye çalışan günümüz bilim tarihçilerine klavuzluk yapmaktadır.

Eser incelemeleri ve bibliyografyaların tarihinin, neredeyse Heredot'a kadar gittiği bilinmektedir. Geçmişe dönük çalışan bilim dallarının, temel alanı olarak değerlendirilebilecek bu çalışmaların başlıcaları bibliyografik sınıflandırmalar, çeviriler, ilave yazılar, zeyller, içerik çözümlenmeleri, tenkitler² şeklinde sıralanabilir. Her araştırma, hangi tarzda olursa olsun, geçmişten bugüne ışık tutarak, birçok alanda farklı bilgilerin üretilmesinde son derece önemli rol oynamaktadır. O nedenle, arşivleri dolduran binlerce yazma ve basma eser hâlihazırda önemli bir bilgi konsantresidir. Geçmişte kalmış bir olayın, nasıl meydana geldiğine dair karanlık bir noktayı aydınlatması umudu, eski eserleri aktüel eserler karşısında bir üst düzeye çıkarır. Dolayısıyla tüm dünyada eski eserlerin değeri veya değerlendirilmesi konusu gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır. Bizim tarihimize bakıldığında kapsadığı zaman dilimi, ilişkili olduğu mekanlar ve halklar düşünüldüğünde son derece zengin bir birikim karşımıza çıkar. Bu birikimin aktarıldığı eser sayısı da bir o kadar dikkat çekicidir. Ayrıca eski dünyanın kalbinde kurulmuş olan medeniyetimiz, tüm dünya tarihi ile doğrudan ya da dolaylı ilişki içinde olmuştur. Bu eksende, tarihimize ait hangi olay kişi ya da eser ele alınır alınsın, dünya tarihi kronolojisindeki olay, kişi ve eserlerden bağımsız düşünmek pek de mümkün olamamaktadır.

¹ Zeyl: Doğu yazmalarında, bir konunun birbirini izleyen yazarlarca belirli zaman çerçevesi içinde sürdürülmesiyle oluşan yapıt. TDK Büyük Sözlük.

² Tenkit: Eleştiri. (Yun. Kritike tekhne) - ayırt etme, yargılama, eleştirme (sanatı) : 1. (Genel anlamda) Bir insanı, bir yapıtı, bir konuyu, doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek ereğiyle inceleme işi. 2. (Felsefede) Özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama, yargılama.(Bilgi eleştirisi.) TDK Büyük Sözlük.

Katip Çelebi, Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılı'na damgasını vuran bir kişi olarak çok yönlü bir bilim insanıdır. Hayat hikayesi, bilimsel kişiliği ve eserleri ayrı ayrı inceleme konusu olacak kadar zengin birikimler içermektedir. Bu birikimlerin ele alınması, zaman geçtikçe yeniden ve yeniden değerlendirmeler yapılması gerekmektedir. Bir yanda Keşfüzzunun gibi dev bir bibliyografik eser, öte yanda "Bozuklukların Giderilmesinde Tutulacak Yollar" başlığı ile dönem devlet teşkilatı hakkında bir durum raporu, yirminin üzerindeki³ eserlerinin sadece iki tanesidir. Her bir eseri farklı alanlar için kıymet arz eden Katip Çelebi, coğrafya alanında verdiği Cihannüma adlı eseri ile Türk Coğrafya tarihinin Modern Dönemini başlatmıştır. Cihannüma, kendi ifadeleriyle "dünyayı tanımak ve bilgi edinmek için en önemli yol olması" dolayısıyla gereklidir bu nedenle de böyle bir kitap yazılmalıdır. 1648'de başlayan Cihannüma'nın yazım macerası, bir ara verilse de, 1654'te tekrar başlamış, Katip Çelebi'nin 1657'deki ölümüne kadar sürmüştür. Cihannüma'nın yazılması kullanılan kaynaklar ve özellikle de batıdan çeviriler dönemin çevrelerince dikkat çeker ama bu eserin esas ünü, Matbaacı İbrahim Müteferrika'nın, eseri 1732'de ilk basılan eserler arasında neşretmesiyle yayılır. Müteferrika bu eseri diğer bastığı eserlerden ayrı tutarak önemli miktarda ilavelerle basmıştır. Müteferrika'nın coğrafya merakı sayesinde ekler yaparak basmaya karar verdiği bu önemli eser, basıldıktan sonra yazıldığı dönemden daha fazla ilgi çekerek günümüze ulaşmıştır.

AMAÇ YÖNTEM VE İÇERİK HAKKINDA

Problem, bilim insanları için bir bilgi arama sürecinin ifadesidir. Bu arayışta en gerekli araç gereçler ise kullanılan yöntem ve tekniklerdir. Çalışmanın amacı, birkaç düşünce etrafında şekillenmiştir. Bu düşüncelerin ilki, birçok kaynakta Cihannüma'nın Türk Coğrafya tarihinin dönüm noktası olarak ifade edilmesidir.⁴ Böyle bir düşüncenin temelleri Cihannümanın, daha önceki eserlerden bazı açılardan farklılık göstermesi, yeni bazı uygulamalara, bakış açılarına ve içeriklere sahip olmasına dayanır. O halde, bu önemli eserin tam olarak şekilsel, içerik ve yazılma felsefesi açısından ele alınıp değerlendirilmesi, coğrafya tarihi açısından çok önemli bir katkı olacaktır. Çalışma temelini oluşturan bu düşünce şekillenirken, ona bir soru eşlik etmeye başlamıştır. Konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ve akademik birikim ne durumdadır? Yani daha önce incelenmiş konular ya da hiç değinilmemiş konular var mıdır? Böyle bir soruya cevap verebilmek için öncelikle Katip Çelebi bibliyografyasına erişmek gereklidir. Özellikle de Cihannüma'nın hangi bilim dalları tarafından ve ne açıdan incelendiği konusu daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte kaynakların coğrafya kitabı olarak nitelediği eseri, ülkemiz coğrafya çevrelerinin nasıl ele aldığı ve değerlendirdiği diğer problem cümlesi olarak şekillenmiştir. Burada amaç, bir yandan mevcut durumu ortaya koymak öte yandan bu konuda yapılabilecekler konusunda öneriler geliştirebilmektir. Ülkemizde coğrafya tarihi alanında çok az çalışma yapılıyor olması (Gümüşçü, 2012) ve yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun alan dışından araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmesi beraberinde bazı problemler de getirmiştir. Örneğin coğrafyanın sistematığı ve temel kavramlarını bilmeden alan ile ilgili yazılmış bir eserin çevirisi ya da metin analizi daha yüzeysel düzeyde kalmaktadır.

Bu araştırma özellikle modernleşmenin başladığı ilk dönemler ile ilgili coğrafya tarihi çalışmalarının nitelik ve nicelik açısından çoğalmasına katkı sağlayarak bu alanlarda ülkemizde oluşmuş boşluğun giderilmesine imkan verecektir. Bilim tarihi çalışmalarının alan uzmanları tarafından geliştirilmesi sayesinde bugünle bağlantı kurma, alanın sistematik yapısı ve bilgi dağarcığından yararlanarak metinlerin niteliklerini yükseltme gibi önemli katkıları da olacaktır.

³ Bu eser sayısı hayat hikâyesinde tekrar ele alınacaktır.

⁴ Bu konuda Gümüşçü'nün ayrıntılı bilgiler verdiği eserine bakılabilir. Gümüşçü Osman, "Katip Çelebi'den Günümüze Türkiye'de Coğrafyanın Tarihi Serüveni," VII. TÜCAUM Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiri Kitabı 18-19 Ekim 2012.

http://tucaum.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_icerik&gosterim=duzenleme&icerik_id=137 adresinden 28.10.2014 tarihinde 15:27'de erişilmiştir.

Çalışma, bibliyografik liste verilerine dayanmaktadır. Burada yeni bir bibliyografya oluşturmak yerine, daha önce oluşturulmuş iki bibliyografya birleştirilerek değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bibliyografyaların oluşturulma yöntemleri, yararlanılan çalışmalarda belirtilenler olarak kabul edilmiştir. Her iki kaynaktan alınan veriler listelenerek tekrarlar çıkarılmış ve gruplandırılmıştır.⁵ Sonuç olarak yerli ve yabancı dillerde yayımlanmış 99 adet esere ulaşılmış ve bu eserler konusu, tekniği, dili, yayımlanma tarihi, türü başlıkları altında incelenmiştir. Elde edilen verilerden mükerrer olanlar çıkarılarak 93 sayısına ulaşılmış, tablolar haline dönüştürerek frekans ve yüzdeler dağılımları gösterilmiş, grafikler hazırlanmış ve bu temel veriler üzerinden şu sorulara cevap aranmıştır.

1. Cihannüma hangi açılardan incelenmiştir?
2. Cihannüma ile ilgili hangi türde eserler üretilmiştir?
3. Coğrafyacılara Cihannümayı nasıl ele almışlardır?

Çalışmada literatür taraması yapılarak iki bibliyografya eserine ulaşılmıştır. Bunlar Yılmaz (2011) ve Ağaoğlu (2014)'nin hazırlamış olduğu bibliyografyalardır. Çalışmanın evreni de bu iki kaynak içeriği ile sınırlı tutulmuş, çok gerekli görülmedikçe başka bir kaynak ilavesi yapılmamıştır. Bu bibliyografyalar içinde yer alan eserlerin başlığında *Cihannüma, Katip Çelebi, Eserleri, Harita ve Kozmografiya, Matbaa*, kelimeleri taranmıştır. Belirlenen eserler türe göre, *ansiklopedi maddesi, kitap, kitap bölümü, makale, tez* başlıkları altında toplanmış listelenmiştir.

Burada yöntem olarak doküman analizi tercih edilmiştir. Dokümanlar, *yazılı halde bulunan metinlerden oluşan her tür doküman, görüntü ve ses kayıtları ile diğerleri kapsamında yer alan objeler, kalıntılar makro ve mikro düzeydeki veriler olarak gruplandırılır* (Akt. Yıldırım, Şimşek, 2013:223). Bibliyografyalarda listelenmiş olan dokümanlar temel veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Bu sayede, genel bir durum tespiti yapıldıktan sonra, ulaşılan eserlerin içerikleri okunarak, yukarıda belirtilen problem durumları çerçevesinde metinler değerlendirilmiştir. Bu aşamada da doküman analizi yönteminin alt tekniği olan, içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, *belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileriyle özetlendiği, sistematik yinelenen bir teknik olarak tanımlanır* (Büyüköztürk vd. 2014:240). Bu konuda anahtar kelimeler ile ilgili elde edilen nicel verilerin ilişkisel durumlarına istatistiki olarak bakılmamıştır. Bunun yerine, gerektiğinde metinlerden örnek bölümler alınarak, çıkarımlar oluşturma yoluna gidilmiştir.

Bibliyografik çalışma ya da bibliyografya verilerine dayanarak yapılan çalışmalarda kayıtlar arasındaki tutarsızlık, eserlere ulaşma problemi yanında, incelenecek eser sayısının istenen düzeyde olmaması ya da aşırı fazla olması gibi problemler ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışmada, bunlar ve benzeri problemlerden kaynaklanan aksamalardan en önemlisi eserlerin tümüne ulaşılamaması olarak ifade edilebilir. Sonucu etkilemeyecek düzeyde kalan bu eserler (10 adet) başlıklarının verdiği fikirden yararlanarak gruplandırılabilmiştir.

Katip Çelebi'nin Cihannüma adlı eseri, kendinden önce ve sonra yazılmış kitaplar içinde bir dönüm noktasını oluşturması bakımından coğrafya tarihi açısından gözden kaçırılmayacak bir eserdir. Bu kitabın incelenmesinde belki de ilk basamak bibliyografik temelli çalışmalar oluşturur. Ancak bu çalışmaların eserin içeriği ile ilgili olarak da devam ettirilmesi ve çok boyutlu olarak coğrafya sistematığının her alanındaki çalışmalar için kaynak oluşturması gereklidir.

⁵ Metnin sonunda Ek-1'de liste verilmiştir.

CİHANNÜMANIN ARKA BAHÇESİNDE

XVII. Yüzyıl dünyasına bakıldığında Avrupa'nın zembereğinden boşalmış gibi görünen bilimsel, ekonomik ve toplumsal hareketliliği ile karşılaşılır. Ortaçağ'ın bitimi ile başlayan Yeniçağ, adına uygun şekilde yenilikler getirir.⁶ Avrupa bilim dünyası, tıpkı sosyal ekonomik ve siyasi dünyası gibi kabuk değiştirmektedir. İnceleme konumuzu ilgilendiren XVII. yüzyıl Osmanlı coğrafyacılığı, yenilik hareketlerinin ilk başladığı alanlardan biridir. Avrupa'dan etkilenmenin çeviriler yoluyla gerçekleştiği ve bu çevirilere bir şeyler katmaktan öte geçilmediği görülür. “Coğrafyada Avrupa'nın kati olarak bize etkisi XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Katip Çelebi ile başlamış ve batılı kaynaklardan yararlanma veya onları çevirme faaliyetleri XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren giderek hızlanıp yaygınlaşmıştır (Gümüşçü, 2013:110).” Osmanlı bilim dünyası, Avrupa'daki gelişmeleri takip etmemenin öneminin farkına vardığında artık iş işten geçmiştir.

Yetiştirdiği XVII. yüzyıl Osmanlı için, Katip Çelebi'nin damgasını vurduğu bir çağ olarak değerlendirilebilir.⁷ Eserleri incelendiğinde ileri görüşlülüğü ve bilimsel çalışkanlığı ile Osmanlı bilim dünyasının sayılı birkaç isminden biri olmuştur. “Zamanındaki tutuculuğa cesaretle karşı çıkan ve yeri geldikçe bilimin toplumsal hayattaki önemine işaret eden” (Tekeli vd. 2001:364) Katip Çelebi'nin bilimin önemi ve faydası ile ilgili görüşleri, Avrupa'da modern bilimlerin öncüsü sayılan Francis Bacon (1561-1626)'un görüşlerine benzerliği ile dikkat çeker.⁸ Bilimin pratik faydalarına dikkat çekmekle Katip Çelebi döneminin Avrupa'sını yakından takip ettiğini göstermiştir.

Ortaya koyduğu bilimsel performansını, Onu daha yakından tanıyarak incelemek mümkündür. Katip Çelebi, şubat 1609 (Zilkade 1017) 'da İstanbul'da doğmuştur. Katip Çelebi'nin hayatına ait bilgiler kendi yazmış olduğu eserleri içinde verdiği bilgilerden oluşmaktadır. Bu bilgiler (Sullam al-vusul ila tabakat al-fuhul ve Mizan al hakk fi ihtiyar al-hakk) iki eserinin sonunda verdiği ve başka eserlerinin yeri geldikçe kendinden bahsettiği bölümlerinden elde edilmiştir (Bkz. Gökyay, 1991: 3-90; Gökyay, 1993: 36-40; Güleç, 1998:1-10; Yılmaz, 2011: 15-18; Tekeli vd. 2001: 363-364; Gümüşçü, 2013: 110-112). Katip Çelebi'nin asıl adı Mustafa olup, babasının adı Abdullah'tır. Ancak bu isimler ile anılmayıp, Divan-ı Hümayun mensupları ona, Hacı Halife, ulema ise Katip Çelebi demişlerdir. Babası sarayda görev yapan bir kişi olarak, ilim ve ilim mensupları ile haşır neşir olma fırsatı bulmuştur. Zaten, Katip Çelebi bu sayede zamanın seçkin kişilerinden dersler alma fırsatı yakalamıştır.⁹ Aldığı dersler neticesini vermeye başlamış, 14 yaşında Divan-ı Hümayun kalemlerinden Anadolu Muhasebeciliği Kalemî'ne girerek hesap ve siyakat yazısını öğrenmiştir. Katip Çelebi'nin erken yaşlarda devlet işleri ile hem de böyle teknik konular üzerinden karşılaşması onun daha sonraki müelliflik hayatında önemli bir rol oynayacaktır.

⁶ Rönesans, Reform, coğrafi keşifler, bilinen dünya yüzeyinin kısa sürede iki katına çıkması ve 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Cizvit kolejleri bu yenilenmenin temel olaylarıdır. Keşiflerin sonucunda ortaya çıkan bilgiler, dünyanın şekli ve büyüklüğü konusundaki tartışmalara son noktayı koyar. Kopernik (Nicolaus Copernicus) devrimi diye geçen ve 1543'te yayımlanan *Yerin Gökyüzündeki Devrimleri* adlı eserle birlikte Astroloji ve coğrafya algıları tamamen yıkılmıştır. Kopernik'in dönemine göre cüretkar fikirlerini takip eden Tycho Brahe (1546-1601), Kepler (1571-1630), Galileo Galilei (1514-1642) astronomi ve yer bilimleri alanında birbiri ardınca ve aynı dönemlerde ciddi ilerlemeler kat etmişlerdir (Tekeli vd. 2001;Boorstin,1994).

⁷ “Akyol'a göre XVII. Yüzyıl pek çok yazmış ve her şeyden söz etmiş Katip Çelebi yüzyılı olmuştur.” Tümertekin, 2000,s.69.

⁸ Francis Bacon (1561-1626) “bilimin önemini ve insanlığın refahı yönünden vaad ettiği olanakları ilk kavrayan düşünür” olarak 1600'lü yıllara damgasını vururken, Dekart (Descartes, 1596-1650) “bütün bilimlerin birleştiğini ve her şeyin tek bir yöntemle, matematikle incelenmesi gerektiğini” söylemektedir (Yıldırım, 2012: 94).

⁹“Kâtib Çelebi beş yaşında iken babasının özel olarak tuttuğu İsa Halife el-Kırmî'den ilk dinî bilgileri aldı ve Kur'an'ı kısmen ezberledi. Daha sonra İlyas Hoca'dan dil bilgisi, Böğrü Ahmed Çelebi adlı hattattan yazı dersleri aldı (Müstakimzâde, Tuhfe, s. 98)”(Akt. Gökyay, 2002: 36).

Memuriyeti onun birçok yeri görmesine imkan verir. Anadolu'da gezme fırsatı bulan Çelebi, Erzurum ve Tercan'a gitmiş, Bağdat Seferine katılmıştır. Musul, Nusaybin ve Diyarbakır'da bulunmuş, İstanbul'a döndüğünde Kadızade Mehmet Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Birkaç kez yapılan doğu seferlerine katılmış, bu seferler sırasında hac görevini de yerine getirmiştir. IV. Murad'ın 1635'teki Revan Seferi'nden sonra, kendini ilmi faaliyetlere daha çok adanmıştır.¹⁰ Bu sayede zamanın birçok önemli hocasından dersler almıştır.¹¹ Çalışmalarını ara vermeden sürdüren Katip Çelebi'nin hastalanması¹² bile ilmi hayatına katkı sağlamış ve yeni bir eser daha yazmasına vesile olmuştur.¹³

Ömrünü kitaplara ve yazmaya adayan Katip Çelebi, 6 Ekim 1657 (27 Zilhicce 1067) sabahı, henüz 48 yaşında vefat etmiştir. Arkasında 2114 kadar eser bırakan bu çalışkan Osmanlı alimi, bilimsel duruşu, azmi ve eserleri ile bir yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır. Genel olarak hayat hikayesinden de anlaşılacağı üzere kendi kendini yetiştirmiş ve batılı tarzda düşüncelere açık, geniş bir bilgi dağarcığına sahip bilim insanı olmuştur. Günümüze birbirinden değerli eserler¹⁵ bırakmıştır.

CİHANNÜMANIN ORTAYA ÇIKIŞ SERÜVENİ

Katip Çelebi'nin en önemli eseri olarak görülen Cihannüma'nın, bu öneminin nedeni yazımı sırasında batılı kaynakların kullanılmasıdır. Avrupa'da gelişen coğrafya biliminin hızına yetişebilmek, en azından haberdar olmak imkanı veren Cihannüma, Çelebi'nin tam olarak bitiremediği eseri olmasıyla da dikkat çeker. Eserin iki kez yazılmaya başlanmasına rağmen bitirilmesine müellifin ömrü vefa etmemiştir (Gökyay, 1991: 61). Daha sonra İbrahim Müterrika'nın matbaasının bastığı onbirinci kitap olarak yeniden gündeme geldiğinde, ilk yazıldığı dönemlerden daha çok ilgi toplaması belki de çağının ötesinde oluşunun göstergesidir.

¹⁰ "Kendi ifadesiyle "cihād-ı asgardan ci-hād-ı ekber"e döndü. Halep'te iken sahaf dükkânlarında gördüğü kitapların isimlerini yazmaya başlamıştı. Daha ziyade tarih, tabakat ve vefeyât türü eserleri okumayı seven Kâtib Çelebi, 1636 yılına gelinceye kadar bu tür kitaplardan birçoğunu okumuş bulunuyordu. Ertesi yıl zengin bir akrabasının ölümü üzerine kendisine düşen oldukça büyük bir mirasın üç yük kadarını (300.000 akçe) yine kitaplara verdi; geri kalanla da Fâtih Ca-mii'nin kuzey tarafında bu cami ile Yavuz Sultan Selim Camii arasında bulunan evini tamir ettirdi ve aynı tarihte evlenmiştir." (Gökyay, 2002: 36).

¹¹ "Başta A'rec Mustafa Efendi'nin dersleri olmak üzere, Ayasofya Camii dersiamı (ders hocası), Abdullah ve Süleymaniye Camii dersiamı Keçi Mehmed efendilerin derslerine devam etti. Vaiz Veli Efendi'den İbn Ha-cer el-Askalânî'nin Nuhbetü'l-fiker adlı eserini okudu ve yine ondan Eîüyye derslerine başladı. İki yılda usûl-i hadis ilmini tamamladı. Ermenek müftüsü Molla Veliyyüddin'den Tel-hişû'l-miftâh'u Ali b. Ömer el-Kâtibi'nin mantıka dair eş-Şemsiyye'sini okudu." (Gökyay, 2002: 37).

¹² "Kâtib Çelebi, hastalığı sırasında tedavi yollarını öğrenmek amacıyla bir yandan tıp kitaplarını okurken bir yandan da manevî çareler aramak için esma ve havas kitaplarını inceledi; zira temiz bir gönülle edilen duaların şifalı tesirlerinden emindi (Keşfü'z-zanûn, I, 725 vd.; II, 1137)(Gökyay, 2002: 38)

¹³ "On yıl kadar geceli gündüzlü ilimle uğraşan Kâtib Çelebi bazan kendini tamamen bir kitaba verir, her şeyi unuttur, odasında güneşin doğmasına kadar mum yanar ve bundan hiç yorgunluk duymazdı. Ayrıca bazı talebelere ders veren Kâtib Çelebi (Süllemü 'l-uüşüt, vr. 42a) 1645 Girit seferi münasebetiyle harita yapımıyla da ilgilendi. Bu sıralarda mukabele başhalifesiyle kadro meselesi yüzünden tartışınca memuriyetten ayrıldı." (Gökyay, 2002: 37).

¹⁴ Eserlerinin sayısı ile ilgili bir karmaşa görülmüştür. Bu nedenle en uygun rakam metinde verilirken diğer karşılaşılan rakamlar burada not edilmiştir. Güleç, 1998: 21-25, çalışmasında 25 eser listelemiş; Yılmaz, 2011:19-36, 22 eser listelemiş; Tekeli vd. 2001:362, sayı belirtmemiş; Gökyay, 1991:40-90, 21 eser listelemiş; Tez, 2009:293 'da 20 dolayında ifadesini kullanmıştır.

¹⁵ Eserleri, 1. Arapça Fezleke (Fazlaka akval al-ahyar fi 'ilm al tarih va'l ahbar), 2.Türkçe Fezleke, 3. Tuhfat al-kibar fi esfar al-bihar, 4. Takvim al-tavarih, 5. Kanunname, 6. Tarih-i Firengi Tercümesi, 7. Tarih-i Kostantaniyye ve kayasire, 8. İrşad al-hiyara ila tarih al-yunan v'al-rum v'al-nasara, 9. Sullam al-vusul ila tabakat al-fuhul, 10. Cihannüma, 11.Lavami al-nur fi zulmat atlas minür, 12. İlham al mukaddas fi fayz al-akdas, 13.Kaşf al-zunun 'an al-asmi v'al-funün, 14.Tuhfat al-ahyar fi al-hikam v'al-amsal v'al-aş'ar, 15. Durar-i müntesire ve gurar-i müntesire, 16. Dustur al-'amal fi ıslah al-halal, 17.Racm al-racim b'il-sin v'al—cim, 18. Muhammediye Şerhi, 20. Cami al-mutun min call al funun, 21.Mizan al-hakk fi ihtiyar al-ahakk. Eser listesi Gökyay'dan alınmıştır (Gökyay, 1991:40-90).

Cihannüma'nın yazılma hikayesi ile ilgili Gökyay, Katip Çelebi'nin Girit seferine¹⁶ katılmasını gösterir. Bu vesile ile harita ve coğrafya kitaplarına merak salan Katip Çelebi, Girit seferinden döner dönmez iki bölüm halinde tasarladığı kitabı yazmaya başlamıştır.1645 Yılı itibariyle başlanan metin kitabın ilk versiyonu olarak adlandırılır. Katip Çelebi elindeki Arapça kaynaklara dayanarak kitabını şekillendirmiştir. Buna göre kitabın ilk bölümü, (ilk iki fasılın eksikliği ile birlikte) önsöz, yerküre, kıtalar ve okyanuslar hakkında genel bilgi aktarmaktadır. İkinci bölüm ise *“batıdan doğuya doğru sırasıyla Endülüs yani İspanya ve Mağribi'den başlayarak, Bosna Macar ve Rumeli'ye kadar topraklar hakkında bilgi içerir. Katip Çelebi burada biten eserin birinci versiyonunu, Anadolu, Venedik, Vatikan, Fransa ve Britanya adalarıyla devam etmeyi düşünmüşse de bu toprakların coğrafyası hakkında müsait kaynak olmayınca bu düşüncesinden vazgeçmek zorunda kalır.”*¹⁷

Katip Çelebi'nin elindeki kaynaklar yetersiz kalmıştır. Yazmayı planladığı yerler ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek gerekliliğini görür. Bunun yolu da Avrupa'da o dönemde coğrafya alanında gerçekleşen değişimlerden haberdar olmadan geçer (Gökyay, 1993:541; Yurtoğlu, 2009:433; Sabev, 2006:212). Bir devlet görevlisi olarak, ülkesinin batı ile yüzleşmeye başlaması gerektiğini ilk fark edenlerden olması, diğer yazdıklarından da anlaşıldığına göre, gelişmeleri takip etme ve yenilikleri öğrenme çabasını doğurmuştur. Avrupa'da 15. yüzyıl ve 16. yüzyıl boyunca devam eden keşifler, değişen ekonomik dengeler, bilim, sanat ve sosyal hayattaki gelişmeler son derece hızlı gerçekleşir. Dönemin dünyasının tümünü kapsayan bir kitap yazma azmi Katip Çelebi gibi bilim insanı için son derece makuldür. Coğrafyanın pratikteki faydalarına inanarak, böyle bir esere yöneticilerin de ihtiyacı olabileceğini, önsözünde açıkça belirtmesi dönemin Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu şartlar ile de ilgili olsa gerektir. Katip Çelebi'nin yarım bıraktığı ilk kitabın en önemli bölümü olarak nitelediği dördüncü bölüm ile ilgili olarak Gökyay şunları nakletmiştir.

“Ülkelerin ve şehirlerin ele alınacağı belirtilen bu bölümde sadece girişle dünyanın ölçüsü, Batlamyus'un “yedi iklim”i ile Ortaçağ coğrafyacılarının “yirmi altı iklim”i (ekalim-i örfiyye) ve “memleket” tasvirlerinin bir kısmı yer almaktadır. Bunların arasında müslüman İspanya (Endülüs), Kuzey Afrika (Mağrib) ve Osmanlı ülkesi (İklım-i Rüm) bulunmaktadır. İklım-i Rüm bahsinde önce İstanbul, Edirne ve Bursa gibi üç Osmanlı başşehrinin tavsifi yapılmış, ardından Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları olan Rumeli, Bosna ve Macaristan konu edilmiştir. Müellifin hemen hemen kendinden önceki coğrafyacıları takip ederek toplamış olduğu malzemeyi içine alan bu bölüm eserin en önemli kısmıdır ve yaklaşık beşte dördlük bir bölümünü meydana getirmektedir. Bu ilk telife ait yazmaların hepsinde son bahsedilen şehir Macaristan'daki Hatvan'dır. Yazmaların bir kısmında, Atlas Minor müellifi G. Mercator'un (Ö. 1598) projeksiyonunda yapılmış bir dünya haritasından başka denizleri, nehirlerin yataklarını ve sancakları gösteren 100 kadar küçük ayrıntılı harita da bulunmaktadır (Gökyay, 1993:542).”

Katip Çelebi devam etmek için yeterli bilgi bulamadığından ara verdiği yazma işinden sonra, muhtemeldir ki, Avrupa kökenli kaynakları bulma çabası içine girmiştir. Bunun için daha önceki deneyimlerini kullanarak bazı eserlerin izini sürmeye başladığı da bilinmektedir. *“...gördüğü A. Ortelius'un coğrafya kitabının tercümesini bekleyerek, çalışmalarına ara veren Kâtib Çelebi, daha sonra Karaçelebizâde Mahmud Efendi'nin terekesinden Ortelius'un eseri yerine, G. Mercator – J. Hondius'un Atlas Minor'unu (Arnheim 1611) elde edip bunu yeni tanıştığı Fransız mühtedisi Şeyh Mehmed İhlâsî'ye tercüme ettirmeye başladı (1654) (Gökyay, 1993:542.)”* Henüz çeviri işi tamamlanmadan yeni

¹⁶ Girit Seferi, dönemin Osmanlı'sı için çok önemli bir deniz seferidir (1645-1669). Osmanlı Devleti karşısında batının üstünlük elde etmek için çabaladığı 24 yıl süren bu deniz savaşları İstanbul'dan da heyecanla izlenmiştir. Katip Çelebi'nin 1645'teki ilk sefere katıldığı düşünülmektedir (İnalçık,2014:320; Gökyay, 1993:541).

¹⁷ Bu noktada Akdeniz havzası kıyı şeridini oldukça ayrıntılı tasvir eden Piri Reis'in eseri Bahriye (1526)' den yararlandığı bilinmektedir. Bahriye'nin daha önceki bir döneme ait olmasına rağmen, haritaları ve bölge ile ilgili verdiği bilgilerin en az Katip Çelebi'nin yaptığı kadar titiz çalışmaların ürünü olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.

Cihannümasını yazmaya başladığında tarih 1654 Aralığı sonlarını göstermektedir. Eserin üçte ikisi elindedir ve burada en son Almanya'nın Bavyerası anlatılmaktadır. İşe başladığında yararlandığı 10 kadar batılı kaynak ile 150 kadar doğu kaynağını bir arada ele alarak metnini oluşturmuştur. Onun metin oluşturma tekniği ne daha önceki klasik Osmanlı geleneğinde olduğu gibi çeviriler şeklinde aynen alarak, ne de sadece *seyyahların yaptığı gibi kendi* bilgi ve görgüsü üzerinden değildir. Dönemin şartları göz önüne alındığında eserin metinleri, ciddi bir bilimsel bakış açısı ile toplanan bilgileri analiz ederek oluşturulmuştur. Cihannüma incelemesi yapan çeşitli eserler onun bu yönünü dikkat çeken örneklerle ortaya koymuşlardır.¹⁸ Katip Çelebi'nin tamamlamadığı bu ikinci eser hakkında bu konudaki en temel çalışmaları yapmış olan Gökyay'ın aktardıkları şöyledir.

“Fiziki coğrafyaya ait oldukça ayrıntılı bir girişten ve Kristof Kolomb ile Macellan'ın ünlü keşif seyahatlerinin söz konusu edildiği genel bir bölümden sonra, Kâtib Çelebi Batı kaynaklarını kullanarak eserine doğuda Japonya ve Asya'nın tasviri coğrafyası ile başlamaktadır. Batı'ya ve İslâm dünyasına doğru ilerledikçe kitâbî kaynaklar dışında, kendisi tarafından çeşitli yollarla toplanmış bilgiler ağırlık kazanmakta, Doğu ve Batı kaynakları ikinci plana düşmektedir. Müellif ele aldığı ülkelerin durumunu, idarî bölümlerini, saltanat şekillerini, siyasi yapılarını, halkın ahlak ve âdetlerini, binalarını, su, hava, nehirler, dağlar ve bitkilerini, yetiştirilen ürünleri ayrıntılı şekilde anlatmıştır. İkinci telifte Cihannümâ'yı diğer Osmanlı coğrafya eserlerinden ayıran başlıca özellik, kıta tasnifine göre coğrafi bilgilerin düzenlendiği fasıllara yer verilmesidir. Burada dünyanın beş kıtası altıya bölünerek (Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Macellanika/Avustralya, Kutuplar), gerek Batı kaynakları gerekse İslâm coğrafyacılarının tasniflerinden farklı şekilde Japon adalarından başlanması esere sistematik bakımdan ayrı bir nitelik kazandırmıştır (Gökyay, 1993:542).”

Katip Çelebi'nin burada izlediği yol eleştirel bir duruş sergilemesine neden olmuştur. Örneğin bir yandan Arap coğrafya eserlerini, bilgi yanlışlıklar ve haritacılık konusundaki noksanlıklar açısından eleştirirken, öte yandan Avrupalı kaynakların da Asya'daki bazı yerleri doğru göstermediklerini söyleyerek eleştirmiştir (Yurtoğlu, 2009:433). Bu, Onun bilgiler arasından en doğru olanlarını seçme gayretinin bir göstergesidir.

Katip Çelebi 48 yıllık hayatına 21 eser sığdırarak, 1657'de vefat etmiştir. Cihannüma ise hak ettiği değeri, bir başka çalışkan Osmanlı aliminin elinde, 10 Muharrem 1145'te (3 Temmuz 1732) Müteferrika Matbaası'nda basılması ile kazanmıştır. Matbaanın Osmanlı'da kullanılmaya başlaması ile birlikte ilk basılacak eserler arasında 11. sırada basılarak Osmanlı bilim kültür hazinesinin önemli bir parçası olduğunu göstermiştir.

İbrahim Müteferrika'nın bu esere önemli miktarda ek yaparak yayınlamış olduğu bilinmektedir. *İbrahim Müteferrika, eseri ilki Asya'yu, ikincisi Avrupa'yu ve dünyanın geri kalan kısımlarını ihtiva etmek üzere iki cilt halinde neşretmeyi planladığı halde sadece Asya'yu anlatan bölümü yayımlayabilmiştir. Ayrıca “Tezyilü't-tâbi” adıyla yazdığı zeyilde neşre esas olarak doğrudan müellif nüshasını kullandığını açıklamıştır (Gökyay, 1993:542).* Müteferrika, Cihannüma'ya, Katip Çelebi'ye yakışır şekilde çok önemli eklemeler yapmıştır. Bu eklemeler metinler ve haritalar şeklindedir. Cihannüma 698 sayfa olarak basılırken bunun 325 sayfası Müteferrika'nın ilaveleridir. *Müteferrika'nın esere ilâve ettiği kırk levha ve haritadan Azerbaycan ve Anadolu'ya ait olanlar Ebû Bekir ed-Dımaşkı'ye aittir. Diğerleri ise Avrupa haritalarına göre hazırlanmıştır.* Müteferrika'nın esere önemli katkılar yaptığı ve özellikle Kopernik kuramına ait verdiği bilgiler ile dikkatleri üzerine topladığı bir gerçektir. Ancak bu konu, yani eserin orijinal hali ve Müteferrika'nın katkıları meselesi, üzerinde ayrıntılı çalışılması gereken bir konudur (Sabev, 2006:209-223).

Cihannüma bir coğrafya kitabı olarak coğrafya biliminin önemi ve gerekliliği üzerinde de durmuştur. Henüz o dönemde ders olarak okutulmaması ve bu alanda alim yetişmiyor

¹⁸ “Özellikle altını çizmemiz gereken Katip Çelebi'nin Merkator'un Japonya üzerine olan bölümünden 5 paragrafı ve Lorenzo d'Anania'dan 15, Maffei'den 64 paragrafı metninin dışında bırakmıştır” (Bacque, 2001:187). Bu alıntıdan da görüleceği üzere Katip Çelebi yararlandığı eserlerin bazı kısımlarını kullanmayarak kendi özgün çalışmasını oluşturmuştur.

olmasına rağmen bir bilim olarak gerekliliğinden söz etmek Katip Çelebi'nin ileri görüşlülüğünü ortaya koymaktadır. Cihannümanın önsözünde;

“Coğrafya eserleriyle ünsiyet oluşturan kişinin iç levhasına yeryüzünün her köşesinin bütünüyle nakş olunacağını bir yeri hatırlamak istediğinde bu kişinin zihin aynasında o bölgenin bütün ayrıntılarıyla görülmüş ve algılanmış gibi canlanacağını bu şekilde bu bilimin incelikleri ile uğraşan kişinin alıştığı emniyetli yuvasında rahatça otururken uzun uzadıya seyahat eden Cihan seyyahları gibi bir anda alemler setr ve devr edeceğini, hatta bu manevi seyahatin ömrü boyunca seyahat edenlerin elde edemeyeceği kadar kapsamlı ve özlü bir bilgiye ulaştıracağını söyler (Cihannüma s.1, Akt. Yurtoğlu, 2009:430).

Coğrafyanın dünyayı bilme ve tanıma yönündeki pratik yararlarını sayılmakta aynı zamanda bu bilimin yöneticiler, bilim insanları ve halkın medenileşmesindeki rolünü de açıklanmaktadır. Kitabın önsözünde coğrafya biliminin sistematik yapısı hakkında verdiği bilgiler de dikkat çeker. Katip Çelebi coğrafyayı kozmografyanın altında olan astronominin bir alt dalı olarak tarif etmiştir. Coğrafyanın ise hidrografya, horografya ve topografya olmak üzere üç alt dala ayrıldığını ifade eder.¹⁹

Cihannüma ünlü İslam bilim geleneğinden bir süreliğine koparak kendini tekrar eder hale gelen Türk coğrafya bilim tarihinin klasik döneminde, bir dönüm noktası oluşturmuştur. Müellifi'nin kendini coğrafyacı olarak nitelmediği halde, coğrafyanın önemini vurgulayarak o döneme kadar ele alınmamış bir şekilde hem metodolojisi ile hem de içeriği ile farklı bir eser üretmiştir.

CİHANNÜMA BİBLİYOGRAFYASI İNCELEMELERİ

Bilimler tarihi geriye doğru götürüldüğünde, bugünkü bilimler, birbirine yaklaşan hatta iç içe geçerek bütünleşen bir hal alır. Coğrafya bilim tarihi, belki de bu duruma uyacak en güzel örneklerden biridir. İlkçağlardan itibaren bilim tarihinde yer almasına rağmen, coğrafyanın bugünkü görünümüne ulaşması neredeyse son 300 yılı kapsar. Bu tarihsel süreçte gerçekleşen olayları anlamak ya da aydınlatmak adına geriye dönük yapılan çalışmalarda, kişi, olay, eser ya da dönem incelemeleri bu genel bakış açısı dikkate alınarak yapılmalıdır.²⁰ Bibliyografik çalışmaların bilim tarihine katkıları şüphesiz ki çok önemlidir. Eserlerin varlıklarını tespit etmek sadece şekilsel bir bakış açısı sağlasa da bu eserler üzerinde yapılacak daha ayrıntılı incelemelere zemin hazırlar. Böyle bir zemine dayandırılarak hazırlanmış olan bu metinde yöntem kısmında da belirtildiği gibi Cihannüma hakkında yapılmış olan çalışmalar mercek altına alınmış, coğrafya bilim tarihçilerinin tüm bu incelemelerdeki rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen verilerin²¹ sınıflandırılması amaca uygun olacak şekilde yapılmıştır. Bu nedenle öncelikle türlere göre dağılım dikkate alınmıştır. Bunun nedeni her tür içinde gerek dil, gerekse konu, tema gibi ayrımlar ile ilgili daha ayrıntılı bilgi verebilmektir. Böylece verileri analiz ederken veya değerlendirirken daha ayrıntılı ve karşılaştırmalı yorumlar yapılabilmektedir. Buna binaen Cihannüma çalışmaları öncelikle hangi dillerde yayımlanmış ve bunun türlere göre dağılımı nasıldır sorusunun cevabı tablo1'de verilmiştir. Cihannümanın yurt dışındaki tanınırlığı açısından oldukça önemli bir durum olan yayın dilleri içinde ilk sırayı Türkçe almıştır. İkinci sırada ise Almanca oldu görülür (Tablo1, Şekil 1).

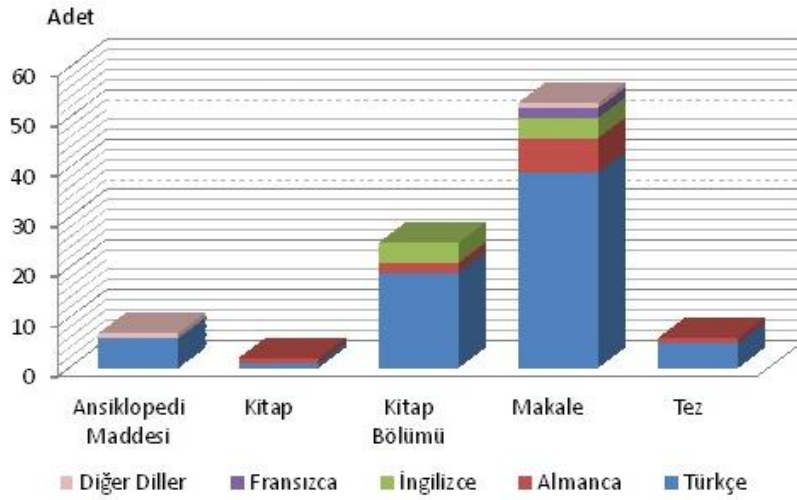
¹⁹ Burada hidrografya denizleri inceleyen, horografya ülkeleri inceleyen ve topografya mekanı inceleyen alt dal olarak tanımlanmıştır. Bkz. Yurtoğlu, 2009:274.

²⁰ Burada bilimler tarihçisi Fuat Sezgin'in, Avrupa Coğrafya Tarihinin köklerini, Arap coğrafyasında aradığını hatırlatmak gerekir (Sezgin, 2009).

²¹ Bu 99 eser sınıflandırılmış olarak makalenin sonuna eklenmiştir.

Tablo 1: Türüne ve Yayın Dillerine Göre Eser Sayıları ile Toplam İçindeki Oranları
Table 1: Work Number in to Type and Language with Rates in Total Work

Türü	Türkçe	Almanca	İngilizce	Fransızca	Diğer Diller	Toplam
Ansiklopedi Maddesi	6	-	-	-	1	7
Kitap	1	1	-	-	-	2
Kitap Bölümü	19	2	4			25
Makale	39	7	4	2	1	53
Tez	5	1	-	-	-	6
TOPLAM	70	11	8	2	2	93
%	75	12	9	2	2	100

Şekil 1: Eser Türleri ve Dillere Göre Dağılışı
Figure 1: Distribution of Work Type And Language

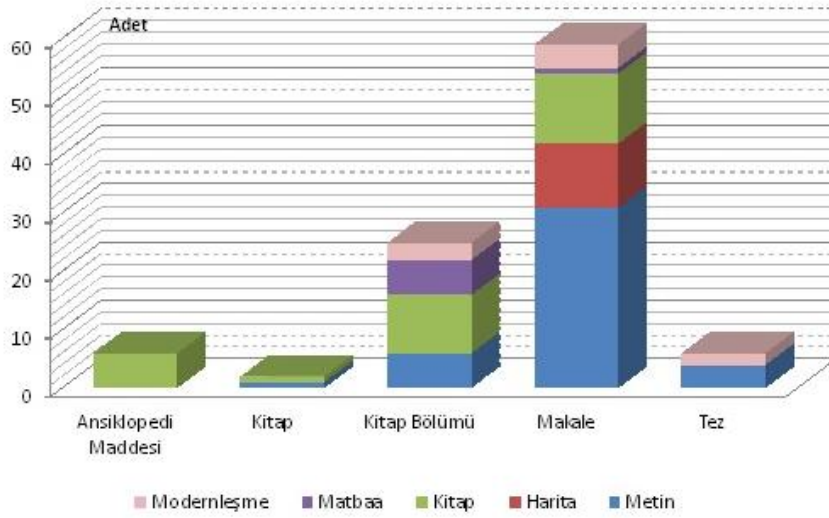
Eserlerin yayım dillerine göre dağılımlarında aynı zamanda türlere göre de ayırım yapılmıştır. Bu ayırma göre makale oranının en yüksek olduğu, buna karşın kitap türünün en son sırada yer aldığı belirlenmiştir. Tablo 1'deki gruplandırmalara bakıldığında da her türde verilen eserler arasında Türkçe en yaygın dil olmuştur. Almanca'nın ikinci dil olmasında bu konuda çalışan Türkiyatçıların rolü büyüktür. Özellikle Joseph Von Hammer, Hagen Gottfried, Franz Taeschner ve Franz Babinger gibi isimlerin bu konudaki çalışmaları önemli rol oynamıştır. Tezler, makaleler ve çeviri faaliyetleri yoluyla Cihannüma dış dünyada tanıtılabilmektedir. Bu kişilerin tarih alanında çalışmış olmaları da önemli bir bilgidir.

Cihannüma incelemesinde bir diğer sınıflandırma, yine eser türlerine göre ayrılmış grupların aynı zamanda konularının belirlenmesi yolundadır. Cihannüma'nın hangi konularda incelendiğini belirlemek amacıyla eserler taranmış ve bazı anahtar kelimeler oluşturulmuştur. Tablo 2'de gösterilmiş olan bu beş kelimenin hemen tüm çalışmaları

kapsar şekilde olmasına dikkat edilmiştir. Burada *metin* anahtar kelimesi altında Cihannüma'nın metin kısmına dair yapılan çalışmalar kast edilmiştir. Metin kısmının içeriğinin, günümüz Türkçesi'ne çevirilmesi, içerikte anlatılanların tanıtılması ya da kritiği şeklinde olan yayınlar, bu başlık altında toplanmıştır. *Harita* kelimesi ile Cihannüma'nın içindeki haritalar, bununla ilgili çizimler, haritacılıkla ilgili ve teknik konular simgelenmiştir. Böylece bu konuda yazılmış çalışmalar da bu grup içine alınmıştır. *Kitap* ile kast edilen Cihannüma'nın yazılmış bir kitap olarak ne olduğu, yazılışı, kimin yazdığı, içinde nelerin olduğu ya da önemi gibi kitabı tümünden tanıtan konuların toplandığı başlık olmuştur. *Matbaa* kavramı, Cihannüma ile birlikte sıklıkla geçtiğinden kitabın basılması, İbrahim Müteferrika ile olan ilişkisi ve baskıları ile ilgili yazılmış eserler bu başlık altında toplanmıştır. Cihannüma'nın ününün matbaada basılan onbirinci kitap olarak piyasaya çıkmasıyla arttığı veya yayıldığı gerçeği de böylelikle vurgulanmıştır. Son kavram *modernleşme* kavramıdır. Bu kavram kitabın yazılış tarzından ve içeriğinden kaynaklanan özelliklerinden dolayı Cihannüma araştırmacılarının sıklıkla kullandığı bir kavramdır. Bu kavramın içinde Cihannüma'nın modernleşme ile ilişkilendirildiği eserler değerlendirilmiştir (Tablo 2, Şekil 2).

Tablo 2: Türüne ve Konusuna Göre Eser Sayıları ile Toplam İçindeki Oranları
Table 2: Work Number in to Regard to Type and Theme with Rates in Total Work

Türü	Metin	Harita	Kitap	Matbaa	Modernleşme	Toplam
Ansiklopedi Maddesi	-	-	7	-	-	7
Kitap	1	-	1	-	-	2
Kitap Bölümü	6	-	10	6	3	25
Makale	30	11	8	1	3	53
Tez	4	-	-	-	2	6
TOPLAM	41	11	26	7	8	93
%	44	12	27	8	9	100

Şekil 2: Türüne ve Konusuna Göre Eser Sayılarının Dağılışı
Figure 2: Distribution of Work Type And Theme

Cihannüma'nın konu ve temalara göre sınıflandırılması aşamasında Cihannüma araştırmacıları daha çok hangi konular üzerinde çalışmıştır sorusuna cevap aranmıştır. Tablo 2 ve Şekil 2 ile bu soruların cevapları verilmiş oldu. Buna göre, Cihannüma araştırmacılarının genellikle metin kısmına odaklandıkları görülmüştür. Cihannümada anlatılan yerler ve verilen bilgilerin aktarıldığı bu çalışmalar birinci düzey Cihannüma araştırmalarını içerir. Daha ileri düzeylerde çapraz metin sorgulamaları ya da Grammot'un yaptığı gibi (edisyon kritik²² diye adlandırdığı türden) çalışmaların sayısı azdır. "Osmanlı metinlerinin neşirleri, çeşitli nedenlerle, diğer filoloji sahalarında standart sayılan; metnin birçok el yazması ve baskı nüshalarının karşılaştırılması, metnin esas aldığı kaynaklarla karşılaştırılması, bilimsel transkripsiyon ve çevirinin bir arada sunulması ve bir nebze yorum gibi bileşimlerin tümünü çoğunlukla içermiyor (Bacque, 2012:121-170)." Bu konuda yapılan genel eleştiri dikkat çekicidir. Özellikle de metin incelemelerinin sadece çeviri ya da nakletme düzeyinden çıkarılması, eski eser metinlerinin daha derinlikli incelenmesi gereğinin vurgulanması açısından önemlidir. Çünkü bu tür eserlerden en verimli şekilde yararlanabilmek için birçok açıdan ve tekrar tekrar incelenmeleri gerekir. Ancak böyle incelemelere sıklıkla rastlanmamaktadır. Bu durumun nedenlerinden birinin, böyle çalışmalara dönük metodolojik bir yaklaşımın, akademik gelenek haline gelmemesi olduğu düşünülmektedir. Bu tür metinlerin incelenmesinde takip edilecek yollar ile ilgili deneme mahiyetinde bir öneri oluşturulmuştur. Öncelikle geçmişe dair incelemelerde, eldeki metnin ele alınıp değerlendirilmesi ile ilgili basamaklandırılmış bir çalışma düzeni hazırlanmalıdır. Bu çalışma basamakları şöyle olabilir.²³

a. Birinci düzey çalışmalar: Metnin çevirisi, anlaşılır hale gelmesi için notlar yazılması ve güncellenmesini içeren yani metni tanıtan yazılar.

b. İkinci düzey çalışmalar: Bu çalışmalar metnin içeriğinde belirtilen bilgilerin sorgulanması, başka kaynaklar ile karşılaştırılmasıdır. Bu yolla metin kendi içinde çözümlenerek bir bakıma ayrıştırılır ve ortaya hem farklı disiplinlerin ayrı ayrı ele alabileceği hem de içeriğin daha yakından anlaşılabilmesi için ileri düzey metinler ortaya çıkar. Bu tür araştırmalarda

²² Bacque (1996), Cihannüma'daki Fatih Sultan Mehmet Dönemi ve Fütuhât'ının ele alındığı bir pasajı verilen bilgiler açısından dönemin tarih olayları ile karşılaştırmış adeta çapraz sorgulamıştır. Makalesinde bu tür metin sorgulamalarını, *basılmış metnin oluşturduğu farklı katmanları ayırd etmek açısından önemli görmüştür.*

²³ Bu çalışma düzeni yazar tarafından oluşturulmuştur.

verilen bilgiler dönemin siyasi tarihi, coğrafik özellikleri, etnolojisi, psikolojisi veya bilimi gibi katmanlara ayrıldığında her katman için elde edilen veriler ilgili disiplinlerce kullanılabilir.

c. Üçüncü düzey çalışmalar: Bu tür çalışmalar ikinci düzey çalışmalar yoluyla elde edilen verilerin kullanıldığı daha ileri düzey çalışmalardır. Cihannüma'da geçen yer adlarının belirlendiği ikinci düzey bir çalışmanın verileri kullanılarak bu yerlerin günümüzde buldukları alanlar ve ne durumda olduklarının araştırılması bu tür bir çalışmaya örnek olabilir. Daha çok tamamlama ve öteleme içerirler.

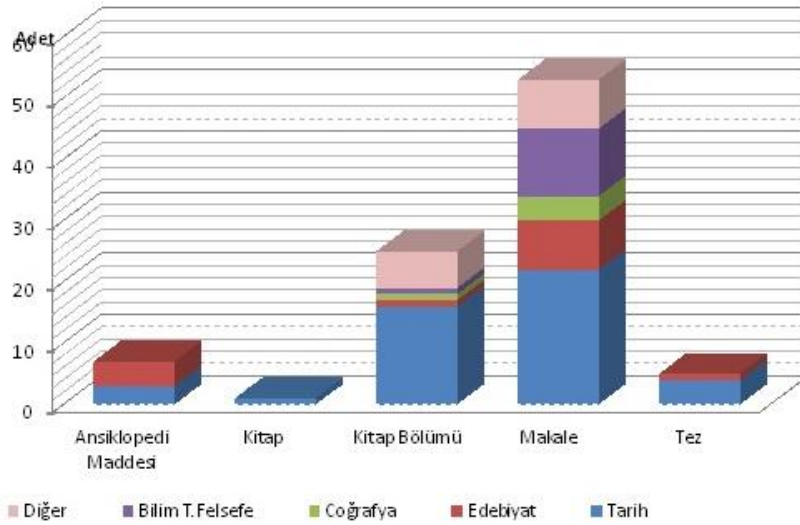
Türüne göre gruplanmış eserlerin konularına bakıldığında ikinci sırada olan kitabın kendisinden söz eden eserler genel olarak kitap bölümü türünde daha çok ortaya konulmuştur. Cihannüma'nın nasıl bir kitap olduğunu anlatan 25 eser listelenmiştir. Ancak eserler incelendiğinde birçoğunun benzer şekilde yazılmış olması dikkatlerden kaçmamıştır. Bu konuda ayrıntılı çalışma yapmış olan Orhan Şaik Gökyay ilk dikkat çeken yazardır. Gerek yazmış olduğu kitap, kitap bölümü gerekse İslam Ansiklopedisi maddesi ile Cihannüma'yı en iyi şekilde tanıtmıştır. Bu tür kitap tanıtım eserleri de aslında birinci düzey metin inceleme çalışmaları içine almak yerinde olur. Kitap tanıtma çalışmalarının farklı açılardan ele alınarak yapıldığı örnekler son derece azdır. Bu konuda Sabev (2006:209-222)'in, "Bir Dünya Aynası" adını verdiği kitap bölümünde çeşitli kanıtlara dayanarak yaptığı Cihannüma tanıtımı örnek olarak verilebilir. Burada diğer araştırmalarda görülmeyen bazı noktalara odaklanmış daha derinlikli bir çalışma yapılmıştır.

Cihannüma'nın incelendiği eserler arasında kitap olarak tanıtıldığı ve genel özelliklerinin konu edildiği çalışmalar ikinci sırada yer alır. Bu tür çalışmalar tür olarak kitap bölümü halinde en fazla yayınlanmışlardır. Bu eserlerin içeriklerinde Cihannüma'nın yazılış hikayesi, kaynakları, farklı yazmaları, basımı gibi genel bilgiler verilirken, yine genel olarak kitabın hangi bölümlerden oluştuğundan söz edilir. Kitabın tanıtılmasına dönük olarak hazırlanan bu eserler Katip Çelebi ve eserlerinin anlatan kitapların içlerinde yer aldıklarından kitap bölümü halinde hazırlanmışlardır. Cihannüma'nın çeviri kitaplarının başında da kitap hakkında yazılmış bu tür bir ya da daha fazla kitap bölümü ile karşılaşmıştır (Katip Çelebi, 2014). Cihannüma'nın haritaları kaç tane oldukları, gösterdikleri alanlar ve kaynakları gibi konuların yoğunluk gösterdiği harita başlığı altında yer alan eserler üçüncü sırada iken modernleşme ve matbaa konularında yayımlanmış eserler sayıca son sırada yer alır.

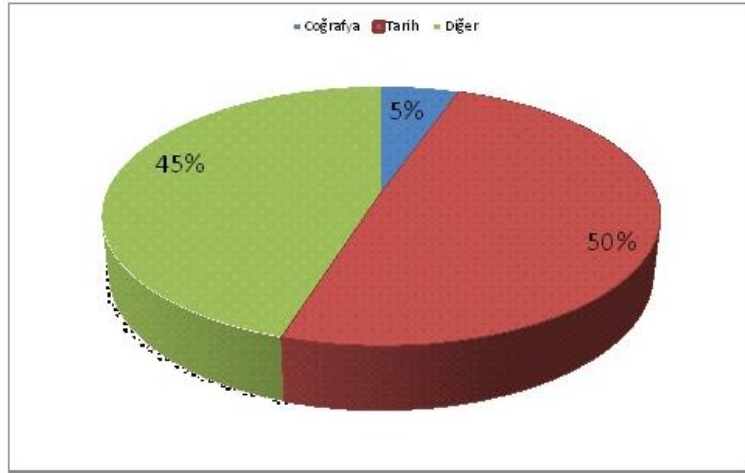
Tablo 3: Türüne ve Alanlara Göre Eser Sayıları ile Toplam İçindeki Oranları
Table 3: Work Number in Regard to Type and Dicipline with Rates in Total Work

	Tarih	Edebiyat	Coğrafya	Bilim Tarihi /Felsefe	Diğer *	Toplam	%
Ansiklopedi Maddesi	3	4	-	-	-	7	8
Kitap	1	-	-	-	1	2	2
Kitap Bölümü	16	1	1	1	6	25	27
Makale	22	8	4	11	8	53	57
Tez	4	1	-	1	-	6	6
TOPLAM	46	14	5	13	15	93	100
%	50	15	5	14	16		100

* Diğer başlığı altında, bireysel araştırmacılar, gazeteciler, askerler, bürokratlar tarafından kaleme alınmış ve şehir tanıtımı için hazırlanmış anonim eserler yer almaktadır.

Şekil 3: Türüne ve Alanlara Göre Eser Sayılarının Dağılışı
Figure 3: Distribution of Work Type And Dicipline

Şekil 4: Cihannüma Bibliyografyası Eserlerinin Alanlara Göre Dağılışı
Figure 4: Distribution of Work Cihannüma Bibliography In Regard to Dicipline

Cihannüma çalışmalarında genel olarak bakıldığında en çok listelenen tür makale olmuştur. Bunu kitap bölümü izlemiş, en az çalışılan ise kitap olarak tespit edilmiştir. Eserlerin türlere göre sınıflandırılmasının ardından her türün içinde eser veren müelliflerin çalışma alanlarına bakıldığında, tüm türlerde tarih alanının ilk sırada olması dikkat çekicidir. Bu sonuç çalışmanın başında sorulan coğrafyacıların Cihannüma çalışmalarındaki yeri sorusuna cevap verecek niteliktedir. Çünkü coğrafyacıların, tüm eser türlerinde de son sırada yer aldıkları belirlenmiştir. Coğrafyacıların sadece 93 eserden 5 tanesini kaleme almış olmaları ve bunların (biri dışında) 1957-58 yıllarında yayımlanmaları dikkat çekicidir. Bu yıllar Katip Çelebi'nin doğumunun 300. yıl kutlamalarına denk gelen bir dönemi kapsar. Yayınlar bu konuda yapılan organizasyonlar vesilesi ile ortaya çıkmış olmalıdır. 2009'da yayımlanan Elibüyük'ün makalesi ise Katip Çelebi'nin vefatının 400. yıl anma törenleri ile ilişkili görülebilir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, bu konuda uzmanlaşmış, tez hazırlamış, proje ya da uzun soluklu araştırmalar ile ekip çalışmaları yapmış coğrafyacılar ile (belirtilen Besim Darkot, 1958, Hamit Sadi Selen, 1957, Mesut Elibüyük, 2009 dışında) karşılaşmamıştır. Zaten genel olarak coğrafya tarihi alanında bu türden çalışmalar son derece azdır. Başka birçok eski coğrafyacı ve coğrafya kitabı ile ilgili olarak da buna benzer örnekler verilebilir.²⁴ Dolayısıyla Coğrafyanın Cihannüma çalışmaları konusundaki ilgisizliği, genel olarak coğrafya tarihi çalışmalarının ülkemizdeki eksikliğinden –belki de olmaması– kaynaklanmaktadır. Hem tablo 3, hem de Şekil 3-4' de görüldüğü üzere tarihçilerin bu konudaki zengin çalışmaları kendi çalışma alanları ile ilgili olay ve kişiler üzerinden gerçekleşmiş olduğundan, coğrafya tarihi açısından doğrudan kullanılacak materyaller olarak nitelenememektedir. Bunlar, sadece bu konuda yapılacak çalışmalara kaynak sağlayabilecek literatür, çevirilmiş metin ya da elde edilmiş derli toplu bilgiler olarak değerlendirilebilir. Kısacası tarihçiler tarafından yapılmış bu çalışmaların varlığı Coğrafya tarihi çalışmalarının olmamasından dolayı oluşan boşluğu tam olarak gideremez.

Bu çalışmaya başlık olarak seçilen ifadelerde olduğu gibi coğrafya tarihinin kavşak noktası Cihannümadır. Bu noktanın varlığını hatırlamak ya da görmezden gelmek coğrafyacıların elindedir. Soruların cevapları mevcut durumu zaten açıkça ortaya koymuştur.

²⁴ Bu konuda Piri Reis araştırmaları, Makdisi, Biruni, Batuta, Strabon, gibi günümüzden geriye doğru giden birçok coğrafyacının hayatı ve eserleri ile ilgili çalışmaların yapılmaması dikkat çeker. Var olan çalışmalar tarihçiler tarafından yapılmış olup sayıca çok azdır. İhsanoğlu (2000)'nun *Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi* derlemesi, 2 ciltlik bir araştırma hazinesi gibidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bibliyografik taramalar yoluyla elde edilen eserlerin incelendiği çalışmada, girişte sorulan soruların cevaplarına genel olarak ulaşılmıştır. Buna göre temel alınan

1. Cihannüma hangi açılardan incelenmiştir?
2. Cihannüma ile ilgili hangi türde eserler üretilmiştir?
3. Coğrafyacılara Cihannümayı nasıl ele almışlardır?

sorularına cevap olabilecek veriler değerlendirildiğinde genelden özele bazı çıkarımlara ulaşılmıştır. Hemen tüm Katip Çelebi çalışanlar tarafından Cihannüma, Katip Çelebi'nin en önemli eserlerinden biri ve bilimde batılılaşmanın öncüsü olarak görülmesine rağmen, geçen zaman içinde üzerinde yeterince çalışılmamıştır. Çalışmalar nitelik ve nicelik olarak geçen zaman içinde artmamış, bilakis doğum ve ölüm gibi anma yıllarında yoğunlaşmıştır. Katip Çelebi çalışmalarının üniversiteler, başta Kültür Bakanlığı olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenmesi gereklidir.

Genel olarak, Cihannüma çalışmaları, makale türünde ve Cihannüma'nın içeriğine odaklı metin incelemeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Bunlar, birinci düzey bir çalışma olarak değerlendirilmiştir. Burada altı çizilmek istenen Cihannüma incelemelerinin yukarıda belirtilen düzeylerin tümünde yapılması gerektiğidir. Böylece bu önemli metinden daha fazla bilgi elde etme imkanı sağlanmış olur.

Cihannüma incelemeleri genel olarak makale düzeyinde kalmıştır. Makelelerin bilim dünyasındaki önemi şüphesiz ki tartışılmaz. Bir konu hakkında ivedilikle ortaya konulacak sonuçlar ve bunların duyurulmasında pratik yararları fazladır. Ancak daha ayrıntılı çalışma gerektiren, çalışmada devamlılık ve daha çok vakit isteyen kitap türü de gözden kaçmamalıdır. Sadece Cihannüma hakkında yazılan kitapların da artık literatürde yer alması gereklidir.

Cihannüma'nın Türkçe eser olarak yayınlanması yanı sıra yurt dışında da bu konudaki yayınların sayısının artırılması öncelikle ülkemiz akademisyenlerinin, araştırmacılarının ve ilgililerin sorumluluğu olmalıdır. Gerek EBSCO, gerekse JSTOR gibi oldukça zengin içeriğe sahip veri tabanları tarandığında bu konudaki eksiklik görülecektir. Dolayısıyla da bu tür çalışmaların ülke içinde olduğu kadar ülke dışında da paylaşılması tüm dünya araştırmacılarının dikkatini çekmek açısından faydalı olacaktır.

Coğrafyacıların Cihannüma konusundaki çalışmalarının azlığı ortadadır. Bunun en temel nedeni toplamda coğrafya tarihi araştırmacılarının sayılarının azlığı –ya da yokluğu-²⁵ olarak değerlendirilebilir. Bu noktada neden bu alana yönelen coğrafyacı yoktur ya da çok azdır sorusu önem taşır. Bu konu burada ayrıntılı olarak ele alınmasa da en azından bilim tarihi çalışmalarına zemin hazırlayacak yüksek lisans, doktora çalışmalarının olmaması/azlığı temel gerekçe olarak gösterilecektir. Bu alana yönelmenin coğrafya lisans eğitimi dışında çalışılan alana göre değişen Osmanlıca, Arapça, Grekçe ya da Farsça gibi dilleri de bilmesi gerekliliği buna ilave olarak tarih alanında okumalar yapma zorunluluğu Coğrafya tarihi çalışmalarını ve bu çalışmalara yönelecek kişileri olumsuz etkilemektedir. Coğrafya tarihi çalışan alan dışındaki araştırmacıların emekleri de çok önemli ve kıymetlidir. Ancak temel eğitimini alanda tamamlamış alana ait kavram, sistematik, uygulama ve araştırma yöntemlerini öğrenmiş kişilerin daha etkili çalışmalar üreteceği, bugün ile ilgili bağlantıları kurmada daha mahir olacağı açıktır.

Bilim dallarının bilim alanlarına ait içeriklerinin gün geçtikçe artırılması ve geliştirilmesi elbette çok önemlidir. Ancak, bilimlerin geçmişleri yani gelişimleri ve oluşumlarının ortaya konulması, onların aktüel çalışmalarında, ilke ve prensip belirlemelerinde, geleneksel uygulamalar kullanmalarında ya da nasıl bilgi toplayacakları konusunda yöntem belirlemelerinde bir temel oluşturur. Dolayısıyla bilim dallarının kendi bilim tarihi çalışmalarını ihmal etmemeleri gerekir. Sadece Katip Çelebi için değil, tüm bilim tarihi

²⁵ Yazar bu konuda çalışan bir akademisyen ya da çalışması ile karşılaşmamış, sadece bu konu ile ilgili zaman zaman eser üretmiş akademisyenlere ulaşabilmiştir. Kendini coğrafya bilim tarihçisi olarak niteleyen kişiler konusunda metin içinde geçen yokluğu/azlığı çelişkisi bu nedenledir.

çalışmalarında da izlenecek bir yol olarak, uzmanlık alanının kişi ya da olay ile sınırlı olduğu araştırmaların yaygınlaştırılması gereklidir. Örneğin bibliyografyada yer alan Grammot'un, doktora tezi ile başlayan ve devamında birçok makale ve kitap bölümünde farklı açılardan yaptığı Katip Çelebi ve Cihannüma incelemeleri gibi. Ülkemizde benzer durumu Piri Reis çalışmalarına ömrünü vakf eden Cevat Ülkekel'da da görmekteyiz.

Katip Çelebi'nin bilim tarihindeki yeri ve verdiği farklı alanlardaki eserlerin zenginliği hemen her bilim tarihçisinin dikkati çekmiş olmalıdır. O halde Katip Çelebi asırlar öncesinden bu güne bize ne söylemektedir sorusunu coğrafyacılar da kendi çerçevelerinden sormalıdır. Böyle bir sorunun coğrafyacılar tarafından sorulup sorulmadığı düşüncesi çalışmanın başlangıç noktası iken, bu konuda sorulacak çok fazla gecikilmiş sorunun ve çalışılması gereken konunun olduğu sonuç olarak ortadadır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, B., 2013, Katip Çelebi Kaynakçası, İstanbul.
- http://www.mikrobeta.com.tr/wp-content/uploads/bsk-files-manager/234_298.pdf.
15.05ç2014 adresinden tarihinde erişilmiştir.
- BACQUE, G.J.L., 2001, "Kâtip Çelebi Cihannümâsının Bazı Batı Kaynakları Hakkında" Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999) İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi [Research Centre for Islamic History Art & Culture] (IRCICA), İstanbul.
- BACQUE G.J.L., 1997, "Kâtip Çelebi'nin Cihannümâsı'nda Fatih Sultan Mehmed'in Dönemi ve Fütuhâtı" I. Uluslararası İstanbul'un Fethi Sempozyumu (İstanbul, 24-25 Mayıs 1996), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 159-172, İstanbul.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş.vd., 2014, Bilimsel Araştırma Yöntemleri, PegemA Yayıncılık, 16. Baskı, Ankara.
- GÜMÜŞÇÜ, O., 2013, "Katip Çelebi'den Günümüze Türkiye'de Coğrafyanın Tarihi Serüveni," VII. TÜCAUM Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiri Kitabı 18-19 Ekim 2012, Ankara.
- GÜMÜŞÇÜ, O., 2013, Coğrafyaya Davet, Yeditepe Yayıncılık, İstanbul.
- GÖKYAY, O.Ş., 1993,"Cihannüma" TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, VII: 541-542, Ankara.
- GÖKYAY, O.Ş., 1991, "Katip Çelebi", Katip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLEÇ, İ., 1998, Katip Çelebi, Pati Yayınları, İstanbul.
- İHSANOĞLU, E., 1999, "Eğitim ve Bilim", Osmanlı Medeniyet Tarihi II , Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman Yayıncılık, İstanbul.
- İNALCIK, H., 2014, Devlet-i Aliyye II, İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SABEV, O., 2006, "Bir Dünya Aynası," İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746): Yeniden Değerlendirme:209-222, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- TEKELİ, S., vd., 2001Bilim Tarihine Giriş, Nobel Yayıncılık, 3. Basım, Anklara.
- TEZ, Z., 2009, Astronomi ve Coğrafyanın Kültürel Tarihi, Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- YILDIRIM, C., 2012, Bilim Tarihi, Remzi Kitapevi, 15. Basım, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., 2000, Coğrafya, Çantay Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, M., 2011, Katip Çelebi Bibliyografyası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ. Yayınları, İstanbul.

YURTOĞLU, B., 2009, Katip Çelebi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 373, Ankara.

SEZGİN, F., 2009, İslam Uygarlığında Astronomi, Coğrafya ve Denizcilik, Boyut Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, A.,ŞİMŞEK, H., 2013, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri," Seçkin Yayıncılık, 9.Baskı, Ankara.

YILMAZ, M., 2011, Katip Çelebi Bibliyografyası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.544c2d9b17a8e8.80768512 adresinden 26.10.2014'te saat 02.25'te alınmıştır.

http://tucaum.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_icerik&gosterim=duzenleme&icerik_id=137 adresinden 28.10.2014 tarihinde 15:27'de erişilmiştir.

EK:1-Bibliyografik Tarama İle Elde Edilen Eserlerin Türlerine Göre Listesi.26

ANSİKLOPEDİ MADDESİ
..... "Cihannümâ" <i>Meydan Larousse</i> . İstanbul: Meydan Yayınevi, 1969. c. VI, s. 946-947.
..... "Cihannümâ" <i>Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi</i> . İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997. c. II, s. 66-67.
Gökyay, Orhan Şaik, "Cihannüma" <i>TDV İslam Ansiklopedisi</i> . Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993. c. VII, s. 541-542.
Hagen, Gottfried, "Gihannüma ("Kosmorama")," In: <i>Vierhundert Jahre Mercator, vierhundert Jahre Atlas</i> : "Die ganze Welt zwischen zwei Buchdeckeln"; eine Geschichte der Atlanten ; [zum 400. Todestag Gerhard Mercators anlässlich einer Ausstellung der Bayerischen Staatsbibliothek vom 5. April 1995 bis 1. Juli 1995] / hrsg. von Hans Wolff. Weisshorn, Germany: Konrad, 1995.
Hagen, Gottfried, "Gihannüma," In: <i>The beginnings of printing in the Near and Middle East: Jews, Christians and Muslims</i> : [Exhibition: Der Frühdruck im Orient: Juden, Christen und Muslime, 25.03.-12.04.2001] / ed. by Lehrstuhl für Türkische Sprache, Geschichte und Kultur, Univ. Bamberg ; Staatsbibliothek Bamberg. [Ausstellung und Katalog: Klaus Kreiser]. Wiesbaden: Harrassowitz, 2001.
Özkırımlı Atilla, "Cihannüma," <i>Türk Edebiyatı Ansiklopedisi</i> . 3.bs. İstanbul: Cem Yayınevi, 1984, c.I, s.288-289.
Neyya Rahim Reis, "Cihannüma," <i>Danışname-i Cihan-ı İslam=Encyclopediya of the Word of İslam</i> . Tahran: Bunyad-ı Dairetü'l-Maarif-i İslami (Encyclopaedia Isalmica Foundation) 2007/1386hş.c.XI,s.500-5002.
KİTAP
Hagen, Gottfried, <i>Ein Osmanischer Geograph bei der Arbeit Entstehung und Gedankenwelt von Kâtip Celebis Gihannüma</i> . Herausgegeben von Györ Hazai. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2003. XI, 531 s. (Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker; band 4) ISBN 3-87997-303-2.

²⁶ Listelerde görülen bazı hatalı yazımlar düzeltilmiş bazıları ise başka kaynaktan doğrulanamadığı için aynen bırakılmıştır.

Peker Kemal, *Cihannüma ve Fındık: XV ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Fındık Bölgesi ve Bugünkü İktisadi Kalkınması*, Becit Basımevi, İstanbul 1962.

KİTAP BÖLÜMÜ

- "Cihannümâ'da Kastamonu" *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008. s. 398-399.
- Ahmet Rifat Efendi Yağlıkçızade, "Kâtip Çelebi" *Lugat-ı tarihiye ve coğrafiye*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1300. c. VI, s. 66.
- Alpgüvenç, Can, "Kâtip Çelebi ve Cihannümâsı" *Osmanlıda Abidevi Şahsiyetler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008. s. 103-113.
- Aygün, Abdurrahman, "Kâtip Çelebi" *Türk Haritacılık Tarihi*. Ankara: Harita Genel Müdürlüğü, 1980. c. I, s. 67-69.
- Babinger, Franz, "Stambuler Bruchwessen im 18. Jahrhundert" *Kâtip Çelebi (Haggi Halifa) (d. 1067/1657) and the Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and reprinted by Fuat Sezgin, in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhart Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. s. 31-62. (Islamic Geography, 282).
- Bacque-Grammont, Jean-Louis, "Les merveilles botaniques du cathay dans la cosmographie de Kâtip Celebi" *Studies in Oriental Art and Culture in Honour of Professor Tadeusz Majda*. Edited by Anna Parzymies. Warsaw, 2006. s. 107-116.
- Bayhan Nevzat, "Cihan Aynası," *Cihannüma* (İbrahim Müteferrika Tıpkıbasımı), Yayın Danışmanı Bekir Karlığa, Said Öztürk, İstanbul, 2008.
- Curry, John J. "An Ottoman scholar reflects on the Western hemisphere: Kâtip Çelebi's vision of the Americas in the Cihannümâ" *The Discovery of the America and its Echoes in the Ottoman Empire*. Prepared by Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. İstanbul: Bahçeşehir University Civilization Studies Center [Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi (MEDAM)]. s. 12-48.
- Erdogru, M. Akif, "Kâtip Çelebi'de Türkistan" *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan: Tarihin İçinden*. İstanbul, 2006. s. 237-249.
- Ersoy, Osman, "Cihannümâ" *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1959. s. 42-43.
- Gerçek, Selim Nüzhet, "Cihannümâ" *Türk Matbaacılığı: Müteferrika Matbaası*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939. c. I, s. 83.
- Gökyay Orhan Şaik, "Katip Çelebi, Hayatı Şahsiyeti Eserleri," *Katip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Üçüncü Baskı, Ankara 1991.s. 3-93.
- Hagen, Gottfried, "A modern Ottoman Cosmography: Kâtip Çelebi: Cihannümâ, İstanbul, İbrahim Müteferrika Press, July 3, 1732" *The Beginings of Printing in the Near and Middle East: Jews, Christians and Muslims*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2001. s. 48-49.
- Koloğlu Orhan, "Kitab-ı Cihannüma," *Kitab-ı Cihannüma*, Editör Blüent Özukan, İstanbul 2008.
- Kut Turgut, "Kitab-ı Cihannüma li Katip Çelebi," *Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane Üsküdar*. İstanbul: Yapı kredi Bankası, 1996. s.54-55.
- Özukan Blüent, "Katip Çelebi'den Dijital matbaacılığa," *Kitab-ı Cihannüma*, Ed. Blüent Özukan, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Sabev Orlin, "Bir Dünya Aynası," *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746): Yeniden Değerlendirme*. İstanbul:

- Yeditepe Yayınevi, 2006, s.209-222.
- Sarıcaoğlu Fikret, "Cihannüma ve Ebubekir Behram ed-Dımeşki-İbrahim Müterferrika," *Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s121-142, İstanbul 1991.
- Selen Hamit Sadi, "Yazma Cihannümaya Göre Edirne Şehri," *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih kurumu, Ankara 1965. s. 303-309.
- Selen Hamit Sadi, "Cihannüma," *Katip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Üçüncü Baskı, Ankara 1991.s.121-137.
- Şeşen Ramazan, "Katip Çelebi'nin Cihannüma Adlı Eserine Göre Türkistan ve Dest-i Kıpçak" *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandaroğlu'na Armağan*, İstanbul, 2008. s.383-404.
- Topdemir Hüseyin Gazi, "Cihannüma" *İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002. s. 46-47.
- Toumarkine Alexandre, "L'Abkhaize et la Circassie dans le Cihannüma de Katip Çelebi: un Regard Ottoman sur le Caucase du Nord-Quest" *Caucasia Between the Ottoman Empire and Iran, 1955-1914*. Hrsg.von Raoul Motika, Michael Ursinus, Wiesbaden: Riechert, 2000.s.31-39.
- Ünver A. Süheyl, "Katip Çelebi'nin Cihannüması'nda Çin ve Hatay Hakkında Verilen Malumat Kaynağı Üzerine," *Katip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Üçüncü Baskı, Ankara 1991, s. 137-141
- Von Hammer Joseph, "Über Die Geographie der asiatischen Turkey," *Jahrbücher der Literatur 14* Wien 1821.s.213-265.
- Von Hammer Joseph, "Über Die Geographie der asiatischen Turkey," *Jahrbücher der Literatur 14* Wien 1821.s.21-88.
- Yılmaz Coşkun, "Cihannüma," *Müteferrika Basmacı İbrahim Efendi ve Mütefarrika Matbaası*, İstanbul Esen Ofset,2008. s.252-317.
- Zengin H. Salih, "Cihannüma Bir Bilim Adamı: Katip Çelebi," *Türk Tarihinin Kirk Atlısı Bilginler ve Sanatçılar*, İstanbul büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, İstanbul, ?, s.75-78.
- MAKALE**
- Ağarı, Murat, "İslam Coğrafyacılığının Oluşma Süreci Ve Irak Ve Belh Ekolleri" *Vefatının 350. Yılında Kâtip Çelebi*. Genel Yayın Yönetmeni Nevzat Bayhan, Genel Yayın Danışmanı Bekir Karlığa, Editör Sait Öztürk. İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlığı Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Kasım 2007. s. 217-226.
- Ak, Mahmut, "Osmanlı Coğrafya Eserlerinde, Şehirlerin Tasnifi: Menazirü'l-Avalim Ve Cihannümâ Örneği" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. c. 151-159.
- Alasania Giuli Givis asuli, "Dzichan-njuma Kjatiba Celebi ee Svedeniya o Grzii," *Gruinskoe Istocnikovedeniye*, (Tiflis), C.4,1973, 65-78.
- Bacque-Grammont, Jean-Louis, "Kâtip Çelebi Cihannümâsının Bazı Batı Kaynakları Hakkında" *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999)*. İstanbul: İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi [Research Centre for Islamic History Art & Culture] (IRCICA), 2001. s. 185-188.
- Bacque-Grammont, Jean-Louis, "Kâtip Çelebi'nin Cihannümâ'sında Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Hakkında Birkaç Not" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*. Editör Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 251-260.
- Bacque-Grammont, Jean-Louis, "Kâtip Çelebi'nin Cihannümâsında Fatih

- Sultan Mehmed'in Dönemi ve Fütuhata" *I. Uluslararası İstanbul'un Fethi Sempozyumu (İstanbul, 24-25 Mayıs 1996)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1997. s. 159-172.
- Bacque-Grammont, Jean-Louis, "Kâtip Çelebi'nin Cihannümâsında Şüphenin İfadesi Hakkında İki Örnek" *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri: 24-29 Eylül 2000*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007. s. 669-672.
- Bacque-Grammont, Jean-Louis, "La description de chypre dans le Cihannümâ de Kâtip Çelebi" *Epeteriaa*, sayı XXIII, Nicosie 1997. s. 189-214.
- Bacque-Grammont, Jean-Louis, "Les routes d'Asie centrale d'après le Cihannümâ de Kâtip Çelebi" *Cahier d'Asie Centrale*, sayı 1-2, 1996. s. 311-322.
- Bir, Atilla, "Cihannümâ'da Evren Ve Yerin Belirlenmesi" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 89-111.
- Bir, Atilla, "Cihannümâ'da Haritacılık" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 113-125.
- Brentjes Sonya, "Mapmaking in Ottoman Istanbul Between 1650 and 1750, A Domain of Painters Calligrapher or Cartographers," *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province and west*. Eds. Imber Colin, Kiyotaki Keiko, Murphy Rhoads, (London-Newyork, 2005)vol.2, 125-156.
- Curry, John J. "Bir Osmanlı Araştırmacısının Batı Yarım Kürenin Keşfi Üzerindeki Düşünceleri: Kâtip Çelebi'nin Cihannümâ'da Amerika Kıtasına Bakışı" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 161-171.
- Curry John J. "Bir Osmanlı Bilim Adamı Batı Yarımküresinin Keşfini Değerlendiriyor: Katip Çelebi'nin Cihannümâ'daki Amerika Algısı," *Uluslararası Katip Çelebi Sempozyumu 19-20 Haziran*, AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2009.
- Çabuk, Vahit, "Piri Reis, Abdurrahman Hibri, Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi'ye göre İskenderun ve çevresi" *Türk Kültürü*, cilt 14/sayı 166, 1976. s. 35-46.
- Dankoff, Robert, "Üç Osmanlı Coğrafyacısı Ve Kaynakları: Aşık Mehmet, Kâtip Çelebi Ve Evliya Çelebi'ye Göre Tiflis Ve Bitlis" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 143-148.
- Darkot, Besim, "Kâtip Çelebi - İbrahim Müteferrika Ve Sema Hareketleri" *Coğrafi Araştırmalar II*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1958. c. II, s. 5-19.
- Elibüyük, Mesut, "Tarihi Coğrafya Bakımından Önemli Bir Kaynak: Cihannümâ" *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt 7/sayı 2, 2009. s. 93-109.
- Erdoğan, M. Akif, "Kâtip Çelebi'nin Cihannümâ'sında Azerbaycan" *Türk Kültürü*, cilt 39/sayı 455, 2001. s. 155-166.
- Erdoğan, M. Akif, "Kâtip Çelebi'nin Cihannümâ'sında Azerbaycan" *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2002. s. 123-141.
- Goodrich, Thomas, "Osmanlı Haritacılığı 1450-1700" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 127-141.
- Hagen, Gottfried, "Dünyanın Bir Aynası = A Mirror of The World" *Vefatının 350. Yılında Kâtip Çelebi*. Genel Yayın Yönetmeni Nevzat Bayhan,

- Genel Yayın Danışmanı Bekir Karlığa, Editör Sait Öztürk. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, 2007. s. 79-89.
- Hagen, Gottfried, "El Yazmasının Kenarındaki Hayat: Cihannümâ Müellif Hatları ve Coğrafyacının Atölyesine Bir Bakış" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Katip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 173-187.
- Hagen, Gottfried, "Osmanlı Kültürü ve Katip Çelebi'nin Haritalarında Mekânın Görüntülenmesi" *Vefatının 350. Yılında Katip Çelebi*. Genel Yayın Danışmanı Bekir Karlığa, Editör Sait Öztürk. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Kasım 2007. s. 33-40.
- Hagen, Gottfried, "Überzeitlichkeit und Geschichte in Katip Celebis Gihannüma" *Archivum Ottomanicum*, sayı 14, 1995-96. s. 133-159.
- Kaçar, Mustafa, "Cihannümâ'da Evren ve Yerin Belirlenmesi" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Katip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 89-111.
- Kaçar, Mustafa, "Cihannümâ'da Haritacılık" *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Katip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 113-125.
- Kaçar, Mustafa, "Osmanlı Coğrafya ve Astronomi Tarihinde Cihannümâ" *Sosyoloji ve Coğrafya*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 2006. s. 536-546.
- Kalaycıoğulları İnan, "XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlılarda Astronomi ve Katip Çelebinin Astronomi Anlayışı," *Doğumunun 400. Yılında Katip Çelebi*. Ed. Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009. s. 277-297.
- Karlığa Bekir, "Cihana Tutulan Ayna ya da Katip Çelebi'nin Kainat Tasarımı," *Doğumunun 400. Yıldönümünde Katip Çelebi*, Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2009. s.57-86.
- Koyunoğlu H. Hüsnü, "Katip Çelebi'nin Cihannüması ve Bu Kitaba İbrahim Müteferrika'nın Yaptığı Eklemler," *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 9/sayı 2, 2007. s. 47-166.
- Kütükoğlu Bekir, "Cihannüma'ya Dair," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. S.234-236. (İslamic Geography 282)
- Kütükoğlu Bekir, "Cihannüma'ya Dair," *Bilgi*, (Türkiye Muallimler Birliği Yayın Organı), Cilt XI/sayı 126-127, Kasım 1957. s.10-12.
- Öztürk Said, "Katip Çelebi'nin Memleket Tasvirleri" *Vefatının 350. Yılında Katip Çelebi*, Genel Yayın Yönetmeni Nevzat Bayhan, Genel yayın Danışmanı Bekir Karlığa, Editör Sait Öztürk. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Kasım 2007.s.127-161.
- Özükan Bülent, "360 Yıllık Bir Öykü: Cihannüma," *Ekonometri*, (Ekonomi, İş Dünyası ve Politika Dergisi), yıl 7, Mart-Nisan 2009.s.86-87.
- Özükan Bülent, "Kitab-ı cihannüma'nın 360 Yıl Süren Masalsı Öyküsü", *Gate Dergisi*, sayı 103, Kasım 2003.
- Selen Hamit Sadi, "Cihannüma," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. S.213-

228. (İslamic Geography 282)
- Selen Hamit Sadi, "Yazma Cihannümaya Göre Edirne Şehri," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. s.249-255. (İslamic Geography 282)
- Sezgin Nazan, "400.Doğum Yılında Katip Çelebi, Keşfüzzunun ve Cihannümaya Dair" *Yesevi Sevgi Dergisi*, yıl 16/sayı 188, 2009.s.20.
- Taeschner Franz, "Das Hauptwerk der Geographischen Literatur der Osmanen Katip Çelebi's Cihannüma" *Imago Mundi*, sayı 1,1935.s.44-47.
- Taeschner Franz, "Ankara bei den Osmanischen Geographen des 17.Jhdts.(1950-1955)," *Katip Çelebi's Cihannüma (1935).Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and the Ghannüma:Text and Studies I*.Collected and Reprinted by Fuat Sezgin, in collaboration with Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer.Frankfurt:Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008.(Islamic Geography, 282). (<http://web.uni-frankfurt.de/fb13/igaiw/publication/geography.html>)
- Taeschner Franz, "Das Hauptwerk der Geographischen Literatur der Osmanen Katip Çelebi's Cihannüma," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. s.80-84. (İslamic Geography 282)
- Taeschner Franz, "Die Vorlage von Hammers Rumeli und Bosna," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. s.64-66. (İslamic Geography 282)
- Taeschner Franz, "Zur Geschichte des Djhannüma," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. s.64-66. (İslamic Geography 282)
- Taeschner Franz, "Zur Geschichte des Djhannüma," *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprache (MSSOS)*, Volume II/29, 1926. s.99-111.
- Unat Yavuz, "XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlılarda Astronomi ve Katip Çelebi'nin Astronomi Anlayışı," *Doğumunun 400. Yıldönümünde Katip Çelebi*. Editörler Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009.s.277-297.
- Unat Yavuz, Kalaycıoğulları İnan, "Kopernik Kuramının Türkiye'ye Girişinde Katip Çelebi'nin Cihannüması ve İbrahim Müteferrika'nın Eklerinin Rolü," *Uluslararası Katip Çelebi Sempozyumu, 19-20 Haziran 2009*, AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2009.
- Ünver A. Süheyl, "Katip Çelebi'nin Cihannüması'nda Çin ve Hatay Hakkında Verilen Malumat Kaynağı Hakkında," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008.

- s.229-232. (İslamic Geography 282)
- Von Hammer Joseph, "Über Die Geographie der asiatischen Türkei," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*, Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. s.215-336. (İslamic Geography 282)
- Wellsted James Raymond, "The Route of Pilgrims from Cairo to Mecca," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*, Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. s.1-10. (İslamic Geography 282)
- Wellsted James Raymond, "The Route of Pilgrims from Cairo to Mecca," *Journal of Royal Geographical Society of London*, sayı 6,1836, s.93-96.
- Wellsted James Raymond, "The Route of Pilgrims from Cairo to Mecca," *Text and Studies on the Historical Geography and Topography of Central and South Arabia I*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin, in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 1993.s.49-52.
- Wellsted James Raymond, "The Route of Pilgrims from Cairo to Mecca," *Travels in Arabia*. London. 1838. c.II,s.457-463.
- Wickerhauser Moriz, "Achter Abschnitt Enthalt Unter dem Titel: Kunde der Wohlthat Hadschi Chalfa's Autobiographie," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. s.11-30. (İslamic Geography 282)
- Yaman Talat Mümtaz, "Cihannüma'nın İlaveli Nüshası," *Ülkü*, sayı 85, 1940.s.41-49.
- Yaman Talat Mümtaz, "Cihannüma'nın İlaveli Nüshası," *Ülkü*, sayı 86, 1940.s.147-154
- Yaman Talat Mümtaz, "Cihannüma'nın İlaveli Nüshası," *Ülkü*, sayı 87, 1940.s.248-255.
- Yaman Talat Mümtaz, "Cihannüma'nın İlaveli Nüshası," *Katip Çelebi (Haggi Halifa) (d.1067/1657) and Gihan-nüma: Text and Studies II*. Collected and Reprinted by Fuat Sezgin in Collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt: Institute for the History Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. s.95-123. (İslamic Geography 282).
- Yavuz Yıldız, *Katip Çelebi'nin Cihannümasından ...*," *Rengahenk/Kültür Sanat edebiyat Dergisi*, yıl 2/sayı 8, 2009.s.18-20.

TEZLER

- Erel, Ahmet, *Kâtip Çelebi'nin Cihannümâsı'nın Rumeli Kısımının Metni (Halet Ef. Küt. Nr. 640)*. 1971. 100 y. Lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
- Fergane, Ubeyde, *Kâtip Çelebi Cihannümâsının Rumeli Kısımının Transkripsiyonlu Metni*. 1972. 75 Y. Lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
- Hagen, Gottfried, *Ein Osmanischer Geograph bei der Arbeit Entstehung und Gedankenwelt von Kâtip Celebis Gihannüma*. 1996. VII, 472 y. Doktora tezi. Freie Universität Berlin.
- Kalaycıoğulları İnan, *Katip Çelebi'nin Cihannüma Adlı Eserine İbrahim*

Müteferrika'nın Yaptığı Ekler doğrultusunda Çağdaş Bilimlerin Türkiye'ye Gelişi, 2003, 132 y. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe (Bilim Tarihi) Anabilim Dalı. Danışman: Hüseyin Gazi Topdemir.

Karadoğan Ahmet, *Anadolu'yu Türkleştirenlerin İsimleri: Kitab-ı Cinannüma'da Geçen Özel İsimler Üzerine Bir Deneme*, 2001. 306 y. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Danışman: Doç.Dr.Mustafa Uğurlu.

Sarıcaoğlu Fikret, *Katip Çelebi'nin Cihannüması ve Kaynakları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.VII+194, İstanbul 1990.